

„En a kérdés felvetésével a pedagógusok figyelmét akartam felhívni egy nehézségre, amivel ők sokat küszködnek, de aminek igazí lényegét sokan nem ismerik fel helyesen.”

BALLA TIBOR

V. M. Deribas:

USZTOJCSIVIJE GLAGOLNO-IMENNIJE SZLOVOSZOCSETANYIJA RUSSZKOVO JAZIKA

(Izd-vo „Russzkij jazik”, Moszkva, 1983)

Az „ige + főnév (előljáróval; előljáró nélkül) típusú állandósult szókapcsolatok száma igen jelentős az orosz nyelvben. Használatukban – a több nyelvre jellemző azonosságok mellett – van nemzeti vonás is, ami nem kis mértékben nehezíti meg az oroszul tanuló igényes ember munkáját. A nyelvi jelek kapcsolódása bizonyos esetekben olyan jegyeket visel magán, amelyek elsajátítása a külföldiektől komoly erőfeszítést igényel. Erre a tényre jött rá már évekkel ezelőtt Vaszilij Makarovics Deribas, a Lenin nevét viselő Moszkvai Tanárképző Főiskola tanára, akinek az első ilyen gyűjteménye 1975-ben jelent meg. Az orosz nyelv állandósult igei-főnévi szókapcsolatai címen. Azóta a külföldiek ezreihez jutott el ez a kiadvány, valamint a 2. kiadása, amely 1979-ben jelent meg Moszkvában a Russzkij jazik kiadó gondozásában „tanácsadó szótár” formájában. Ez a kiadvány már több mint 5000 állandósult igei-főnévi kapcsolatot tartalmazott.

A „daty kjarvu” (= esküt tesz) típusú állandósult szókapcsolatokkal az elmúlt évtizedek frazeológiai kutatásai eléggé mostohán bántak, mivel a nyelvészek egy része ezeket kirekesztette a frazeológiából, mások viszont a „határázónába” utalták ezeket a kapcsolatokat, jöllehet a gyakoriságuk a köznyelvben igen jelentős, s a külföldi ezekkel gyakrabban találkozik, mint az alaposabban kutatót frazeológusok jelentős részével. Az általunk vizsgált tanácsadó szótár összeállítója, V. M. Deribas a frazeológiai fordulatokhoz sorolja a közölt igei-főnévi állandósult szókapcsolatokat (5. lap), s nem kis tapasztalatra alapozva igen fontosnak tartja a velük való szakszerű, beható foglalkozást.

A szótárban közölt kapcsolatok egyike-másika a ma használatban lévő néhány általános iskolai tankönyvben is helytelen alakban fordul elő, s így is tanítják azok, akiknek elemi ismereteik sincsenek az orosz frazeológiából: pl. „gyelaty ekszkursziju”. (Dr. Cser Márta-dr. Horváth Miklós: Orosz nyelvkönyv az általános iskola 7. osztálya számára, 9. kiadás,

Budapest, 1975. 57. és 58. lap). Az orosz nyelvre más kapcsolódási norma a jellemző: provogyity (szoversaty) ekszkursziju” (vö. V. M. Deribas könyve 136. 158. és 256. lapja adatait). Az igei komponens megválasztása szokta a problémát okozni, mivel az egyes nyelvekben ennek a „megválasztása” a specifikus: ogyerzsaty pobjedu (nad kem, csem) = győzelmet arat valaki felett (89. és 222. lap); nanoszity udar po komucsemu = csapást mér valakire, valamire (79. és 249. lap); szoversaty pojezdku po csemu utazást tesz (157. és 223. lap); szove saty agressziju = agressziót követ el (157. és 182. lap); szoversaty progulku = sétát tesz (137. és 231. lap). Az ilyen kapcsolatokban az ige általában elvesztette az eredeti jelentésfunkcióját (deszematizálódott) és csak a kapcsolat egy-két igei funkciója „üres” jelölésére szolgál (pl. vid, mód, idő, szám, személy stb.); a főnév szemantikája a meghatározó.

Ha alaposabban tanulmányozzuk a tanácsadó szótárt, azt tapasztalhatjuk, hogy a közölt kapcsolatoknak a magyarban a legtöbbször a következő kapcsolódási (vagy egyedi) típusok felelnek meg:

1. *Egybeesik a két nyelv kapcsolódása formailag is: gyelaty otkrytije* = felfedezést tesz (52. és 218. lap)
gyelaty karjeru = kariert csinál (51. és 203. lap).
2. *Élő a magyar igei komponens: gyelaty grimaszu* = grimaszt vág (51. és 192. lap)
gyelaty pereriv = szünetet tart (52. és 221. lap)
navogyity porjadok = rendet csinál, teremt (77. és 226. lap)
gyelaty vivod iz csevo = következtetést von le valamiből (51. és 190. lap).
3. *Egyetlen ige felel(het) meg a magyarban az idézett orosz kapcsolatnak: gyelaty vibor* = választ valakik, valami közül (51. és 190. lap)
gyelaty kompliment = bókol/vagy: bókot mond (valakinek), (51. és 204. lap)
braty intervju = meginterjúvol valakit (19. és 202. lap).

V. M. Deribas könyve elsősorban „haladóknak” készült (a Szovjetunióban tanuló egyetemistáknak és főiskolásoknak), ami azt is jelenti ebben az esetben, hogy az orosz tanárok számára kitűnő továbbképzési segédanyagként szolgálhat. A közölt kapcsolatokat az összeállító mind az igei, mind a főnévi komponensnél adja a szótárban, és ez a szótár használhatóságát emeli. Igen értékesek azok az adatok, amelyeket az összeállító az egyes kapcsolatok után közöl (erős és gyenge vonzat, vid, a színönimák stb.).

Az egy- és kétnyelvű szótárakban szétszór-

tan található igei-névszói kapcsolatok egy jelentős csoportja most együtt van, s ebben a kiadásban már 5600-ra duzzadt a számuk. Ezt az anyagot – szerintünk – a jövőben még 2 irányban lenne célszerű bővíteni (a külföldön orosz tanítók igényeinek megfelelően).

1. Célszerű lenne bevenni még jó néhány olyan igei-főnévi kapcsolatot, amelyek kimaradtak eddig, s igen problematikusak sok vonatkozásban: pl. „bityszja ob zaklad”; „szpotknutyszja o porog” stb.
2. Kritikus esetekben célszerű lenne a stilisztikai jellemzők közlése is, mivel egyes esetekben itt igen széles skáláról tudunk: vö. pl.: „igraty, usztraivaty, szpravljaty, krutyity, otrapzdnovaty szvagybu”.

H. TÓTH ERIKA

R. P. Rogoznyikova:

SZLOVAR' SZOCSETANYIJ,
EKVIVALENTNII SZLOVU

Izd. „Russzkij Jazik” M., 1983.

Az állandósult szókapcsolatok minden nyelv szókinésének szerves részét képezik. Ezért egy-egy idegennyelv tanulása során nemcsak egy meghatározott nagyságú szókinésre kell szert tennünk, hanem egy bizonyos mennyiségű állandósult szókapcsolatot is el kell sajátítanunk. A leggyakrabban használatos állandósult szókapcsolatok ismerete elősegíti a beszédértést, az eredetiben olvasott szépirodalmi művek megértését, idegen nyelvi beszédünket színe-esebbé, stilisztikailag árnyaltabbá teszi.

Az utóbbi időben a szókinésminimum mellett a nyelvszék olyan frazeológiai minimum meghatározásán dolgoznak, amely kommunikatív szempontból a legértékesebb és a leggyakrabban használt állandósult szókapcsolatokat tartalmazza, és a nyelvtanulás során a tanulóknak el kell sajátítaniuk. Különösen figyelemre méltó eredményeket értek el ezen a téren a szovjet nyelvszék, akik az utóbbi időben a nemzetiségi iskolák tanulói, valamint az orosz nyelvet mint idegen nyelvet tanulók számára egy sor oktatási célokat szolgáló frazeológiai szótárt és gyűjteményt jelentettek meg. Ezek közül leginkább említésre méltó V. P. Zsukov: *Skolnyij frazeologicseskij szlovar' russzkovo jazika*, Izd. „Proszvescsenyije”, M., 1980. (Lásd erről dr. Hajzer Lajos ismertetőjét, INYT, 1982/4. számában), valamint R. I. Jarancev: *Szlovar'-szpravochnyik po russzkoj frazeologiji*, Izd. „Russzkij Jazik”, M., 1981. E szótársorozatba illeszkedik az R. P. Rogoznyikova által szerkesztett és az általam ismertetésre kerülő „Szlovarij' szocsetanyij, ekvivalentnih szlovu”, amely ugyancsak a „Russzkij Jazik” kiadó gondozásában jelent meg.

A szótár 650 széles körben használatos szóértékű állandósult szókapcsolatot tartalmaz. Ezek a szókapcsolatok szófaji hovatartozásukat tekintve lehetnek előjárósók:

в деле, в качестве, за исключением, на протяжении;

kötőszók: НЕМОСТЯ на то что, так как, а и то;

módosítószók: а вот, вряд ли, да ведь, едва ли;

indulatszók: ну и ну, что вы, ах да;

határozószók: для вида, в действительности, не раз;

közbevetett szók: казалось бы, в частности, как ни странно,

névmás: какой бы то ни было;

A szótárban ezen kívül helyet kaptak a mondatban álltmányi szerepet betöltő állandósult szókapcsolatok is:

не по себе, в расчёте, в состоянии.

A szótár szerzője a frazeológia tágabb értelmezésének híve, az állandósult szókapcsolatok legfontosabb ismérvének a reprodukálhatóságot (*vosproizvodimoszty*) tartja, és az idiómák mellett a frazeológiához sorolja az állandósult szókapcsolatok minden fajtáját, így a többtagú kötőszókat, indulatszókat, közbevetett szókat is. Ezeket az állandósult szókapcsolatokat a nyelvészeti szakirodalomban nagyon gyakran „grammatikai frazeologizmusok” néven emlegetik, mivel nominatív funkcióval nem rendelkeznek, hanem a mondatban csupán grammatikai funkciót töltenek be. Ezek a szóértékű állandósult szókapcsolatok lexikai összetételükben és strukturális-grammatikai szerkezetük tekintve magas fokú állandósultsággal, egybeforrottsággal rendelkeznek, alkotótagjaikat nem lehet felcserélni. Általában önálló jelentéssel nem bíró szavak kapcsolatából állnak, s ha alkotóelemek között önálló jelentéssel bíró szavak vannak, azok a szókapcsolatokban elvesztik önálló jelentésüket, szemantikailag integy „üressé” válnak. A szótárban szereplő állandósult szókapcsolatok többtagúságuk, szemantikai és szintaktikai egybeforrottságuk, valamint magasfokú érzelmi telítettségük miatt (különösen az indulatszók szerepét betöltő szókapcsolatok esetében) sok gondot okoznak az oroszul tanulók számára.

A szótárban szereplő állandósult szókapcsolatok, mivel alkotótagjaik sorrendje változatlan, első alkotótagjuk kezdőbetűjének sorrendjében helyezkednek el, a könnyebb eligazodás kedvéért vastagon szedett betűkkel emelkednek ki a szócikkből. Az állandósult szókapcsolatok után szögletes zárójelben a nehezen kiejthető szókapcsolatok az orosz fonetikában hagyományos transzkripciója következik, amelyen fel van tüntetve a kontextuális hangsúly. A szókapcsolat különböző grammatikai és lexikai variánsai után, a szófajlag nehezen definiálható néhány szókapcsolat kivételével, dől